

*Documentary Heritage
Документално богатство*

СИНУРНАМЕТО НА КРИЧИМ ОТ СРЕДАТА НА XV В.

Дамян Борисов

*Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Филиал „Любен Каравелов“ – Кърджали*

Резюме. Текстът има за цел да представи превод на документ от септември 1451 г., определящ границите на землището на Кричим като *мюлк* на великия везир Чандърлъ Халил паша, контекстуализирайки информацията в него с публикуваната и коментираната досега относно региона както като стопанска база на споменатия *мюлк/вакф*, така и като хоризонтална структура, в която личат взаимодействия между селищната и мрежата на религиозната инфраструктура.

Ключови думи: Мехмед II; Чандърлъ Халил паша; Кричим; синурнаме

През 1954 г. Халил Иналджък публикува оформени като монография, посветена на епохата на султан Мехмед II, свои изследвания върху наситената с напрегната събитийност история на османската държава след първия кръстоносен поход на антиосманската коалиция, оглавена от Владислав III Ягело и Ян Хуняди (İnalçık, 1954). Подробно разгледаните и подложени на критичен обзор събития (и участниците в тях) около абдикацията на Мурад II, първото възшествие на сина му Мехмед и последвалото негово детрониране и втората му интронизация до превземането на Константинопол неизменно стават част от всички по-нататъшни изследвания на балканското XV столетие. Монографията въвежда в обращение и няколко документа, които авторът е подбрал, и чието съдържание, освен чрез приложените факсимилета, предава и чрез текст на печатна арабица. Монографията на Халил Иналджък е преведена от турски на български език през 2000 г. от Евгений Радушев като първото историографско съчинение за историята на османската държава и Балканите, писано от турски автор, а преводът на документалните приложения е направен от Мария Калицин (İnalçık, 2000). Един от документите обаче, представени от Иналджък, липсва в българския превод, обяснение за което трябва да потърсим несъмнено в банален технически пропуск. По причина, че при самото му съставяне е наречен така, този документ е представен от автора като *темессюк* – един от многобройните термини в османската административна практика, означаващи „документ“. Датиран от септември 1451 г., на практи-

ка той представлява кадийски протокол (без да е наречен хюджет) с всички характерни реквизити, който удостоверява установяването на границите на землището на Кричим, тъй като, както става ясно от съдържанието му, селището (т.е. приходите от него) е отстъпено от Мехмед II като мюлк на великия везир Чандърлъ Халил паша. Това го превръща в един от сравнително ранните съвсем немногочислени от този вид документи, свързани с българските земи, и със сигурност в първия, който споменава и контекстуализира Кричим и непосредствената му околност в османската политическа и социално-икономическа действителност (приложение 1).

Преди да се запознаем със синурнамето на Кричим обаче, няколко думи за Халил паша, който е бенефициент на мюлка, и сина му Ибрахим паша, при когото този мюлк се превръща във вакъф, финансиращ построените от него в Истанбул джамия и медресе, както неизменно посочват записите в описите му.

Тюркската фамилия Чандърлъ играе не просто важна, а в голяма степен основополагаща роля в ранния период от историята на османската държава. С произход от доосманските мюсюлмански религиозни и политически кръгове (улема) в Мала Азия, семейството излъчва 4-ма велики везири в периода 1380 – 1453 г., като по този начин участва пряко както в иницирането на стратегически политики в преструктурирането на османската държава през втората половина на XIV в., така и в практическата реализация на османската политика в по-късен етап, когато тя е почти споделена с династията функция.

Първоначално като кадия, впоследствие кадъаскер, везир и велик везир (1380 – 1387) – кариерен модел, който следват всички нейни представители, на първия представител на фамилията Чандърлъ Халил Хайреддин паша (Кара Халил паша) османската наративна традиция приписва и първите важни стъпки, предприети в посока реорганизация на функционалните принципи на османския дотогава бейлик. Той иницира политиката за обявяване на завладените земи за държавни (мирие), над които върховно разпореждане имал фискът чрез новоучредената държавна хазна (бейт-юл мал), която трябвало да се оразличи от *хазине-и хасса* (личните приходи на владетеля). На него се приписва и съ/авторство на идеята за въвеждане на практиката *хумс* (пенчик), която се превръща в ресурсната първооснова на еничарския корпус (Neshri, 1984: 75; Sadeddin, 2000: 170 – 172). След неговата смърт великото везирство преминава у сина му Чандърлъзаде Али паша (до 1406 г.). Другият син на Кара Халил и брат на Али паша, Чандърлъзаде Ибрахим паша, бил велик везир при Мурад II (1421 – 1444; 1446 – 1451) в периода 1421 – 1429 г. След смъртта му неговият син Чандърлъ Халил паша, който е и бенефициент на разглеждания тук мюлк, заема позицията трети везир, а десетина години по-късно (1437 – 1438) – и велик везир, какъвто остава до екзекуцията си през 1453 г. (Uzunçarşılı, 1974: 3 – 15, 29 – 78). Именно при него утвърдилата се вече като везирска династия фамилия е в апогея на своето политическо влияние. Ползвайки се

с безрезервното доверие на Мурад II, Халил паша успява да концентрира и упражнява огромна власт, което, в крайна сметка, води и до конфронтацията му с амбициозния Мехмед II (1444 – 1446; 1451 – 1481). Както е известно, конфликтът между двамата започва след първата интронизация на Мехмед, последвала подписването на мирния договор в Одрин (юни 1444 г.), който слага край на първия кръстоносен поход (1443 г.) начело с Владислав III Ягело и Ян Хуняди, и абдикацията на Мурад II. Информацията за подготовката на втория поход и политическата динамика около това, застрашаваща османските владения в Европа, комбинирана с неопитността на доста младия по това време Мехмед, били основанието великият везир да игнорира на практика титулярния суверен и да инициира връщането на баща му, който посреща, както е известно, кръстоносците при Варна (10.11.1444 г.). Въпреки отстраняването на тази непосредствена заплаха от западноевропейската антиосманска коалиция, конфликтът между Халил паша и Мехмед II продължил, като причина за това била и различната позиция, която двамата имали по отношение на Византия. Докато Мехмед смятал, че безусловното утвърждаване на политическата супремация на османската държава (както и неговото собствено) минава задължително през превземането на Константинопол, великият везир споделял умерена до въздържана позиция по този въпрос, която мотивирал с мнение, че нарушаване на статуквото би създало опасност от нови антиосмански действия от страна на Европа. В Константинопол, както е известно, се намирал и т.нар. Дюзме Орхан, който също претендирал за право върху османския престол и в качеството му на конкурент бил използван като политически инструмент от страна на Византия срещу евентуална агресивна политика от страна на османците. Съвсем никак не е за подценяване обаче и информацията за огромните финансови активи на пашата, мобилизирани в търговията на Константинопол, които биха били поставени пред сериозен риск при евентуално негово превземане. Риск съществувал впрочем – и то съвсем реален, както стеклите се, в крайна сметка, събития показват – и за собствената му съдба предвид факта, че Мехмед II съвсем открито фаворизирал номенклатурите с нетюрски произход (продукт на започналата да функционира резултатно т.нар. система *кул*), които на практика поели управлението на държавата след 1453 г., предефинирайки радикално политическия ѝ и финансов елит в продължение на две столетия и половина¹⁾ (İnalçık, 2000: 17 – 101).

Тази първа част от конфликта между двамата завършила с детронирането на Мехмед II през 1446 г. вследствие еничарски бунт, организиран от великия везир, и повторната интронизация на Мурад II. След повторното заемане на престола, както виждаме и от тук разглеждания документ, Мехмед II, вероятно все още поради невъзможност или в стремеж към консолидация на целия политически ресурс в посока окончателно решение на въпроса с Византия, не се освободил веднага от великия си везир. Това станало две години по-къс-

но, когато след превземането на Константинопол (29.05.1453 г.), използвайки като претекст колебливото поведение в лагера на умерените (лидиран, разбира се, от Халил паша) по време на обсадата на града, Мехмед II заповядал екзекуцията му около 40 дни по-късно (юли 1453 г.) (Uzunçarşılı, 1974: 83). Още при неговото управление обаче се наблюдава в някаква степен реабилитация на семейството чрез кариерното израстване на най-малкия от общо шестимата синове на Халил паша – Ибрахим, който 14 години (до 1465 г.) е кадия на Одрин, а впоследствие и кадъаскер. От 1468 г. е санджакбей на Амасия и като такъв е определен за личен възпитател (лала) на принц Байезид. След неговото възшествие през 1481 г. като титулярен владетел Ибрахим Челеби, както е назован в документите, е кадъаскер последователно на Анадола и Румелия в периода 1483 – 1486 г. През 1486 г. е назначен за трети, а на следващата година, като паша, и за втори везир. От август 1498 до август 1499 г., когато умира, е велик везир (Uzunçarşılı, 1974: 100 – 104). Инициатор на строежи в Истанбул, Одрин, Бурса, Изник и Кастамону (Uzunçarşılı, 1974: 104 – 106; Gökbilgin, 1952: 417 – 423), той е и титуляр на вакъфи, учредени за обезпечаване на строежа и текущата им поддръжка, един от които е и Кричимският, както имамхе възможност да посочим.

Ето и документалното му начало:²⁾

„Поводът за написването на документа е следният:

От двореца на негово величество султана на исляма и мюсюлманите – нека Бог укрепи славата на поддръжниците му и да умножи могъществото му – пристигна заповед, покоряваща целия свят, [в] която [се казва]:

„Дадох като мюлк на Халил паша – пръв между великите везири, устроител на човешките дела, най-добър в държавата и вярата – спадащото към Филибе село, наречено Кричим, с границите му и всичко, което му е прилежащо“.

Казва [още]:

„Написах, че необходимо е [и] следното: да се изпрати на кадията на Хаскъой мевляна Муслихиддин – гордост на кадиите – и на бейлербея Караджа паша³⁾ – най-велик между емирите и знатните – един нарочен човек. Като се изпрати този човек, трябва да съберете всичко за това село [и] да го дадете. Да намерите хора, които познават отдавна границите и както подобава в случая, да направите проверка [и] да ги установите ясно“.

[И още] казва:

„Заповядано е да дадете в ръцете на споменатия Халил паша законен документ“.

Съобразно височайшата заповед, [аз], споменатият беден мевляна Муслихиддин, и гордостта на равните нему и прославените Михал бей оглу

Исмаил бей от страна на негова светлост пашата събрахме всичко за споменатото село, наречено Кричим. За границите на Кричим от старо време свидетелстваха запознати хора – надеждните мюсюлмани Айдын бей ибн Искендер, Юрюгедж бин Курт, Муса бин Исмаил и също много други дойдоха при нас двамата [и заявиха]:

„На това [село] Кричим границата отдавна е следната:

В долната част на споменатото Кричим, на юг от [село] Курд кьой⁴⁾, започва до голямото крушово дърво в лозята, които са западно от Кричимската река; от там, на запад, на върха на полегатото тепе, стига Ин кая; от там, направо, стръмно нагоре, излиза на хребета на тепето; [от там] на север, в прореза между двете полегати тепета, в прохода на пътя, който минава от Ново село⁵⁾ към [село] Кулавузлу⁶⁾, стига до църква, назована Айос Илие; от там, все на север, плавно нагоре, стига върха на тепето; от там, все по хребета на запад, полегато достига до Баллък чал; от там, на север, стига до дерето; от там надолу, все право на север, слиза между Кара чалълар от страничния край на пътя, който води от Филибе за [село] Баткун⁷⁾ [и] стига пътя; от там отива малко право по западната страна на този път [и] достига също мъченическият гроб на Кулавузлу; от там върви точно все право на запад, [и] стига в прохода на [село] Синидли⁸⁾ до границата на [село] Али Ходжалъ⁹⁾; от там обръща [и] на юг плавно се качва на хребета; от там, по хребета, към тепетата, стига до старата крепост¹⁰⁾, която неверниците наричат Трестеник и от тази крепост, все на юг, плавно по хребета, към тепетата, има от старо време стръмни камъни – там стига; от там, все право на юг, стига до бента на мелницата на Айдын бей¹¹⁾ надолу в дерето; също пресича бента [и] все право на юг достига до бряста в началото на нивата на Кьосе В[ъ]лк[о?]; от там, все направо, стига до голямото дъбово дърво; от там направо излиза на каменните тепета; от там стига до струпаните камъни в северната страна на големия път, който идва от Сироз¹²⁾; от там минава през този път; също [продължава] стръмно нагоре и минава от западната страна на мезра, наречена Козаричко; също излиза в горната страна към тепето и остава в мезрата, наречена Козаричко¹³⁾; от там, също право нагоре, стига до началото на планината; взима към вътрешността на мезра, наречена Деревичко¹⁴⁾; от там продължава нагоре и излиза на яйлак, на име Юрюк ичи?, и в този яйлак остава; от там обръща [и] от юг слиза в развалина, наречена Банково¹⁵⁾ на Кричимската река; [и] остава вътре в споменатото Банково“.

Като казаха [това], в присъствието на Исмаил бей – довереник на бейлербея – най-благородният между емирите – и тимариотите, наречени Яхши и Сюлейман, и чауш Хамза оглу [и] довереника на ча-

уша Караманлъ оглу Юсуф, извършиха устно законно свидетелство [и допълниха]:

„Също и християните, които живеят по тези места отдавна, [потвърди-
ха, че] те са от старо време границите на споменатото Кричим“.

По-късно надеждните свидетели мюсюлмани Али ибн Абдуллах – ...
– и Саруджа ибн Абдуллах – новопосветен, – и споменатият Юрюгедж
бин Курт се явиха пред нас двамата [и заявиха]:

„Следните тези места, [които] са от споменатото Банково напред, от
старо време са граници на Кричим: [границата] минава през посочената
развалина на име Банково и Кричимската река; също в източната страна
на Кричимската река, под Боиште, излиза към Калайлъ кая; от там, все
на изток, стига до тепето Ин гъоз; от там, обратно на север, плавно об-
ръща [и] от прореза на двете планини слиза към мястото на старото село
Павлуджа¹⁶⁾; от там, все обръщайки, на изток, стига до мястото, където
се срещат старият път, който идва плавно от планината, и големият път,
който отива от Кричим към Филибе – там се извисявал един камък; от там
минава през този път [и] все направо по северната страна на този стар път,
стига до хълма; от там, все право по северната страна на този стар път,
стига до високия камък, който е на източната страна на плоския хълм; [и
въпреки че] сега в това село, наречено Павлуджа, са се установили хора,
остава вътре; от там, все право на север, [по?] този стар път, стига до
високия камък, който е в източната част на нивата на неверника Йорги
Хачо [?] от Кричим; и остава в нивата на този Йорги Хачо [?]; от там, все
[по?] този стар път, стига до високия камък между нивите на наверника,
наречен Ишфо (sic! – Истефо), и неверника, наречен Ала..., от Кричим;
от там, право на север, минава от западната страна на голямото крушово
дърво; [и] отива малко направо; също там, между нивите, в началото, има
изправени камъни – там стига; от там, право на север, минава през пътя,
който отива от Кричим към Филибе [и] стига до голямата върба; стига до
дерето, което идва от Устина¹⁷⁾; от там отива стръмно надолу в дерето [и]
слиза на кладенчето; оттам върви направо; пак стига Кричимската река;
тук границите на Кричим се затварят“.

Като казаха това в присъствието на споменатия Михалоглу Исмаил бей
– гордост на великите и доблестните – извършиха устно законно свиде-
телстване; и след като се потвърди с клетва свидетелството на спомена-
тите, се утвърди [и] това, което стана, според тяхното свидетелството;
[и] като повториха: „Понастоящем упоменатите места са целите гра-
ници на Кричим!“ се издаде заповед. Този документ се даде в ръцете
на негова светлост пашата, да се представи в случай на нужда. Напи-
сано във втората десетдневка на великия [месец] шабан на 855 година
[8 – 17. 09. 1451 г.].

Свидетели на това, което стана:

Хаджъ Муслихиддин ибн Яхши факъх – гордост на великите и Хаджъ Сюлейман бин Касъмджа, и Хасан факъх ибн Ахмед, и ибн Юсуфхан, и Мехмед бин Карабуле, и Али факъх – наиб на кадията на Хаскъой, и Мюрсел бин Сюлейман, и Сюлейман бин Али, и Юсуф, известен като син на Фатр [...], и Мустафа бин Исмаил бей, и Мустафа бин Инебе'и, Атмаджа ибн Абдуллах, [и] Атък...Синан – свидетел на това, което стана, [и] ...бин Абдуллах – да му бъде простено, [и] свидетел на станалото Ибрахим Абдуллах – кятиб, [и] свидетел на станалото Мустафа бин Мурад – кятиб, [и] свидетел на станалото Хаджъ Шахин ибн Абдуллах – кятиб-юл хуруф, [и] бедният Хаджъ Мехмед – свидетел на станалото, и Сарухан бин Абдуллах – да му е простено.

Съответстващ препис на височайшия първообраз състави божият раб кадьаскерът на Румелия (печат);

Препис на височайшия първообраз състави бедният пред Всевишния Нух бин Ахмед – да им бъде простено – кадьаскер на Анадола (печат);

Това, което се изясни, намерих за вярно и по същия начин, съответстващ на истината, го потвърдих. Написа го Искендер бин Ка[...] – нека им се прости – кадия на град Филибе;

Това, което намерих, е вярно и съответстващо на истината. [Написа го] най-нищият между рабите Мустафа бин Али – молла на богопазения Хаскъой“.

Две години преди Халил Иналджък да издаде монографията си, Мустафа Т. Гьокбилгин издава своята, презентираща документално мукатаи, мюлкове и вакъфи в Одрин(ско) и санджака Паша (Gökbilgin, 1952). Обобщаващ огромно количество информация от XV и XVI в. за тези стопански структури, селищата (и не само), формиращи техния икономически базис, хората, върху които държавата делегира управлението му, както и резултатите от това, този „сборник с документи“, както го нарече Вера Мутафчиева, за близо 40 години се превръща в един от основните източници на информация, съхранявана в османския архив в Истанбул за българската историография не само в приносите ѝ в концептуалната реконструкция на този сегмент в общоимперския социално-икономически дискурс, но и в неговия пространствен ракурс. Често срещан и затова нееднократно коментиран, в този смисъл, е проблемът с установяването на редица селища, като причина за това е, че представяните на арабица графични варианти на топоними – особено на тези с нетурски произход – често прави много трудна коректната им вокализация. Причината за това – също нееднократно коментирана – е, че немалка част от използваните от Гьокбилгин документи са регистри от категорията *tapu taxhrip*, написани

на използван в Дефтерхането специфичен шрифт сиякат, базиран върху съзнателно неспазване на графичните норми с оглед повишаване защитата на информацията в тях. Това обяснява и защо Страшимир Димитров, използвайки информацията у Гьокбилгин (Gökbilgin, 1952: 424), едва през 1986 г. публикува за пръв път данни от 1530 г.¹⁸⁾ за Кричим и региона като част от вакъфа на Чандърлъ Ибрахим паша, дешифрирайки зад предложените от турския автор форми „Кочме“, „Ирдаребихна“ и „Кораика“ съответно Кричим(е), Иждарбичка (Жребичко) и Козарска (Козарско) (Dimitrov, 1986: 44 – 45). Приходите на този вакъф от казата Филибе се формират не само от данъчните постъпления на споменатите селища (към които прибавяме и тези от Айдън бей – дн. Исперихово и Кулагузлу – дн. не съществува.), но и от годишно фиксирани суми от 4 манастира (заради стопанската им дейност). Вероятно отново поради технически пропуск Гьокбилгин, а от тук и Страшимир Димитров, представят 3 манастира с предложена от българския автор вокализация *Бат(е)фу*, *Апостол* и *Айо Костандин*, за които той предлага и съответни идентификации. Четвъртият манастир е записан като *Исвети Иврачи* („Св. св. Козма и Дамян“ – днес не функционира). Тъй като финансово-демографските сведения за селищата, формиращи прихода на вакъфа, са вече представени и коментирани (Dimitrov, 1986: 44 – 45; Borisov, 2008, 188 – 197), тук няма да се спираме подробно на тях; само ще ги припомним в табличен вид (приложение 3).

Кричим. След това първо споменаване на селището в османски контекст, както беше посочено, едва през 1530 г. са налични първите обобщени сведения, които хвърлят светлина върху демографския му профил. Междувременно, частична информация за него има в опис със сигнатура TD 26, където 4 домакинства от Кричим са представени като данъкоплатци на зиамет¹⁹⁾, което означава, че мюлктът е възстановен²⁰⁾ и инкасира данъците на основната част от населението на селището. А то вероятно по това време е било доста многобройно, отколкото през 1530 г., ако съдим по приходната част на Кричим от 1494 г. – 39 000 акчета (за сравнение, през 1530 г. приходите са в размер на 19 400 акчета).

Козарско. В описите от XVI в. Козарско неизменно присъства като част от вакъфа на Ибрахим паша, но с уточнението, че селото всъщност е тимарско и плаща райетските си данъци на тимар, а десетъците си – на вакъфа. Това е и причината в описите на вакъфа от 1530 г. (CDA (ex BOA), TD 370), 1570 г. (CDA (ex BOA), TD 498), 1596 г. (CDA (ex BOA), TD 470), то да е представяно като мезра и без демографски показатели, които обаче намираме в тимарските реципрочни регистрации: 1570 г. (CDA (ex BOA), TD 494), 1596 г. (CDA (ex BOA), TD 1001). Както видяхме, в цитирания документ Козарско, представено като мезра, най-вероятно не е населено (все още) място. Около 40 години по-късно обаче документите го представят вече като устойчиво село, което е и причината централната власт да разпорежи точното разпределяне на приходи-

те му между мюлка и тимар. И тъй като описът със сигнатура TD 26 г. е първият, който дава сведения за населеното място, ще ги представим в пълен обем:

„От височайшия дворец пристигна заповед, [в която се] казва:

„[Приходите от обработка на] лозята, градините и местата, които се използват за земеделие от всички, установили се в това село, [което е] в границите Кричим – мюлк на кадъаскера Ибрахим Челеби – да бъдат извадени. Добивите да се запишат на мюлка на кадъаскера. Като изкарате частта от приходите на това село, на тяхно място да допълните също толкова от такива, които са в повече и свободни“.

По тази причина приходите от земеделие от това село не се записват. Испенчето, джюрм [и] ниабет на раите, споменати [по-долу], са записани на тимара.

[домакинства на мюсюлмани:] Исмаил – чифт; Инебеи, син на Мустафа – чифт; Ибрахим, син на Мустафа – чифт; Карагъоз, син на Мустафа.

[домакинства на християни:] Стоян [син на] Богдан; Радослав [син на] Богдан; Рад [син на] Богдан; Злат [син на] Драган; Радослав [син на] Собота [?];

Герги, освободен роб на Мустафа; Рад, брат на Витан; Витан [син на] Радослав; Добре [син на] Стан [?]; Момчо, брат на Милко;

Петър [?] [син на] Шишман; Радослав - колар; Петко [син на?] Новак.

Неженени [християни]:

Драган [син на] Злат; Истоян [син на] Злат; Добре [син на] Злат; Пейо [син на] Рад; Добре [син на] Витко; Радослав [син на] Рад; Георги [син на] Рад.

Вдовици:

[на] Марко, Сура [?], [на] Миро

[данъчни приходи от:] ниабет и ресм-и арус – 26 [акчета]; испенче – 518; ресм-и райет – 66, от ресм-и саларие – 28

Всичко: ханета мюсюлмани – 4, ханета християни – 13, неженени християни – 7, вдовишки ханета – 3. Общ [приход]: 638 [акчета]“.²¹

„Развалината Банково" и Кричимските манастири. По-горе имахме възможността да припомним, че за предложената от Гьокбилгин графика, с която той представя един от манастирите, чиито приходи са част от вакъфа на Чандърлъ Ибрахим паша през 1530 г., Стр. Димитров предлага четене *Бат(е)фу* с предложено алтернативно разчитане *Батку(н)*²², убициран като манас-тир при Баткун (дн. съст. част на Паталеница). С оглед информацията в преведения документ обаче се налага ревизия на тази теза – очевидно става дума за манастир при Банково (това е също възможен вариант на вокализация на сиякатната графика). Още през 1946 г. Димитър Цончев (Tzonchev, 1946: 222) в статията си „Манастири и надписи в Северните склонове на Родопите“,

описвайки манастирите над Кричим, отбелязва и за сега действащия манастир „Св. Богородица“, че по данни на Дим. Лачков от 1876 г. на мястото на манастира „първоначално е имало малко селище от 15 – 20 къщи на име Банково, което просъществувало до 1740 г. После на това място на името на църквата бил създаден манастир“. Без да имаме възможност да проверим източника на информация в исковите данни, които Цончев посочва, ще обърнем внимание върху факта, че село, наречено Банково, не присъства в нито една регистрация на региона за периода XVI – XVIII в. Приведеният тук документ е първият и единствен, който ни препраща към евентуално съществувало селище, което в средата на XV в. е наречено „развалина“. Тук то е теренен маркер в границите на Кричим и то – колкото и да е трудно да проследим с точност очертаната физическа граница на землището на селището – точно на западния бряг на Въча, близо до реката (където се намира и сега манастирът „Св. Богородица“). Фактът, че в документа той не е споменат, несъмнено подсказва, че този манастир, както и останалите три, най-вероятно започват да функционират между 1451 г. и 1530 г., когато за пръв път имаме възможност да ги видим като част от финансовата експозиция на вакъфа. И е много вероятно, тъй като е невъзможно да не е бил посветен, още при възникването си или непосредствено след това той да се е наричал „Св. Богородица“, а *манастир [при?] Банково* да фигурира като служебен административен запис. Тази хипотеза намира доказателство във факта, че дори през 1842/3 г. в съкратен джизие регистър на данъкоплатците в казата Филибе обителта, заедно с една от двете традиционни в описите след 1570 г. махали на Кричим, е записана като *Банковски манастир* (Bankovo manastiri)²³, при положение че 30 години по-рано Константин иконом го назовава „Св. Богородица“ като един от двата (със „Св. Безсребърници“) манастира над Кричим (Hristemova; 2012: 34). Без да бъде част от аргументацията на Дим. Цончев, това подкрепя неговата хипотеза, че манастирът започва да функционира „вероятно през XV или XVI в.“, а не от втората половина на XVIII в.²⁴ Димитър Цончев споменава за два метоха на манастира „Св. Богородица“ – единият се намирал в Козарско, цитирайки Ст. Захариев, а вторият – в Кричим (Tzonchev, 1946: 224).

И последно, без в никакъв случай да създаваме преднамерени спекулации: фонетичната форма *Батев* (*Батово*), позната ни като име на село единствено от т.нар. Летописен разказ на поп Методи Драгинов, е много възможен вариант за разчитане на османотурската графика, разчетена като *Банково*; факт въпреки, върху който обръща внимание и Стр. Димитров (Dimitrov, 1986: 46).

Както бе посочено, в началото на XIX в. Константин иконом споменава за два манастира над Кричим – „Св. Безсребърници“ и „Св. Богородица“ – с допълнение, че „между тези два манастира се срещат много останки от стари сгради, т.е. от църкви и други“ (Hristemova; 2012: 34). Според Ст. Захариев „на ½ час югоизток от Козарско има останки от крепост с 4 срутени църкви“

(Zahariev, 1973: 31). Вероятността и двамата да описват едно и също пространство, не е малка, тъй като и двата споменати манастира се намират на левия (западен) бряг на Вьча. А вероятността поне един от останалите два манастира, които намираме през 1530 г., да е бил разположен там, е не по-малка, защото заедно с манастирите „Св. Врач“ и „Св. Богородица“, които Дим. Цончев описва при своя обход, посочва и развалините на трети, наречен „от населението“ и затова представен и от него като *Средния манастир*, който се намирал между споменатите два (затова и среден) на около 3 км южно от Кричим (Tzonchev, 1946: 222)²⁵). И един незначителен детайл, който вероятно припира динамика, която ще остане извън обекта на изследване на този текст – записаният през 1530 г. манастир „Айо Костандин“, през 1570 г. е регистриран като „Исвети Костандин“ (приложение 4).

Без да може, за съжаление, да запълни липсата на информация от втората половина на XV в. за тази част от българските земи, организирани в т.нар. Дясно крило на санджака Паша, синурнамето на Кричим – макар и представящо статични данни, т.е. към точно определен момент – несъмнено има своето значение и в ретроспективен исторически план, и като отправна точка за анализ на протекли процеси, чиито резултати се забелязват в следващото столетие.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1-1

اوليا سؤد كمزدن (23) در حضر تكري .

No. IX.

Çandarlı Halîk Paşa'ya ait bir mülkün
sınır temessükü *

(1451 Eylül ortaları, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No. E. 5488)

(¹) سبب تحریر حروف اولدرکه سلطان الاسلام والمسلمین اعز الله انصاره
وضاعف اقتداره حضرتلرینک سده سنیه سنندن حکم جهان (2) مطاع واصل
اولدی سید الوزراء العظام ناظم مصالح الانام خیر الدولة والدین خلیل پاشایه
قلیه توابعنده قیرجه ادلو کوی¹ حدود (3) وسنوریله ولواحق ومضافاتیله
ملکککا ویردوم کرکدرکه افتخار الفضاة حاصکوی قاضیسی مولانا مصلح الدین
وامیر الامراء (4) کهف الکبراء بکلربکی قیرجه بکه داخی بریار ادم کوندراسین
دیو بتی یازدم اول داخی ادم کوندرسه کرک در مجموعکز (5) جمع اولاسز
اول کویک اوزرنه وراسز قدیمدن حدودن وسنورن بلر ادملر بولاسیز
کما هو حقہ تفتیش وتفحص قلاسز واولدن (6) سنور نیردن ایسه تعین
وتیمز [sic] ادب مشارالیه پاشا حضرتلرینک اللرینه شرعی مکتوب ویراسز دیو
امر اولغش ایله اولسه امثالاً (7) للامر العالی بیچاره ومولانا مصلح الدین المذکور
وپاشا حضرتلرندن کلن افتخار الامائل والاماجد میخال بک اوغلی اسمعیل
بک (8) مجموعمز مذکور قیرجه ادلو کویک اوزرنه واردق اول کویک قدیمدن
سنورن بلر کشیلر طلب اتدک عدول مسلمیندن آیدین بک ابن اسکندر

* Bak. foto 8; bu mülkün II. 935 tarihindeki durumu için bak. T. Gök-bilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 424, not 664.

¹ Filibe Güneyinde Kritzma ırmağı üzerinde Kritzma köyü olmalıdır.

220 FATİH DEVRİ ÜZERİNDE TETKİKLER VE VESİKALAR

(9) ویورکیج بن قورت وموسی بن اسمعیل وداحی جماعت کثیره اکوموزجه یوریب بوقرچه نك قدیمدن سنوری اشیودرکه (10) ذکر اولان مذکور قرچه نك اشاغی یاننده قورت کونک قبله طرفنده قرچه صویندن غرب طرفنده غی باغلر اوجنده بویک امرود اغاجنه (11) وارر اندن غ ب طرفنه مایل دپا بورنده این قیایه وارر اندن دوغری دیک یوقارو دپاده سرتة چیقا [ر] داحی سرت سیره (12) وارر شمال طرفنه مایل اکی دپا ارالغنده یکچه کویدن قولاوزلویه اشان یول کدوکنده آیوس الیه آدلو کلیسایه وارر (13) اندن کنه شمال طرفنه مایل یوقارو دپا بورنه وارر اندن کنه سرت سیره غرب طرفنه مایل باللق چالنه وارر اندن (14) شماله قارشو اویروده درایه وارر اندن اشغه کنه شماله طوغری فلبه دن باتقونه کیدن یول کنارندن قره چالولر (15) اراسنده اینر یوله طیانر اندن اول یولجه غرب طرفنه طوغری براز کیلر داحی قولاوزلو مشهده وارر (16) اندن کنه غرب طرفنه طوغری یولجه کیلر سکیده لو کدوکنده وارر علی خواجه لو سنورنه طیانر اندن (17) دونر قبله طرفنه مایل سرتة چقار اندن سرت سیره دپالره اسکی حصارلغه واررکه اکا کافر دیلنجه (18) ترستتیک درلر واول حصارلقدن کنه قبله مایل سرت سیره دپالره قدیمدن دیکلو طاشلر واردر (19) اکا وارر اندن کنه قبله طرفنه طوغری اشغه دره ایچنده ایدین بک ذکرمنی بندنه وارر دخی بندی ارقوری (20) کچر کنه قبله طرفنه طوغری کوسه ولق طرلاسی باشنده کوتک قره آغاجه وارر اندن کنه طوغری بویک بلوط (21) اغاج قاتنده کرکچوکه وارر اندن طوغری طاشلو دپالره ایوجکه چیقار اندن سیروزدن کلن اولو بولک شمال (22) طرفنده بیغلو طاشه وارر اندن اول یولی ارقوری کچر داحی دیک یوقارو وقوزارچقو ادلو (23) مزرعه نك غرب طرفندن کچر داحی اوستن یاننده دپایه چیقار وبوقوزارچقو ادلو مزرعه ایچرو قالر

(24) اندن داخی یوقارو طوغری طاغ باشنده وارر دره بچقو ادلو مزرعه*
ایچرو الور اندن یوقارو (25) وارر بورکیچییه ادلو یایلاقه چقار واول
یایلاق ایچرو قالر اندن کنه دونر قبله طرفندن بانقوه ادلو (26) ویرانه ده
قیرچه صوینه اینر طیانر مذکور بانقوه ایچرو قالیر دیو امیر الامراء
بکلربکی ادمیسی اسمعیل بك (27) ویشی وسان ادلو تیار ارلری وجاوش
حمزه اوغلی چاوش ادمیسی قرمانلو اوغلی (28) یوسف حضورلرنده اداء
شهاده* شرعیّه قلدیلر وبو ذکر اولنان یرلرده ساکن اولان نصارانک (29)
قدیملرندن برنیجه لری دخی بو قیرجه نك سنور [ی] قدیمدن اشبو ذکر اولنان
یرلردنلر دیو (iki kelime silik) (30) بعده کنه عدول مسلمیندن علی ابن
عبدالله الرّاجل وصاروجه ابن عبدالله المهدی و مذکور یورکج (31) بن قورت
اکومزجه یورو یوب بو قیرجه نك مذکور بانقودن ایلروسنك قدیمدن سنوری
اشبو یرلردنلرکه (32) ذکر اولنور اول ذکر اولنان بانقوه ادلو ویرانه برابرندن
قیرجه صوینی ارقوری (33) کچر داخی قیرجه صوینك شرق طرفنده بویشته
التنده قلایلو قیایه چیقار اندن کنه مشرق طرفنه (34) این کوز دپاسنه وارر
اندن کیرو شمال طرفنه مایل دونر داخی ایکی طاغ ارالوغندن باولوجه نك
(35) اسکی کوی یرینه اینر اندن کنه دونر شرق طرفنه مایل طاغدن کلن
اسکی یول ایله قیرجه دن قلبیه (36) کیدن اولو یول بولشادوغی یره واررکه
انده برطاش دیکلمش در اندن اول یولی ارقوری (37) کچر داخی کنه اول
اسکی یولجه شمال طرفنه طوغری ایوکه وارر اندن کنه اسکی یولجه شمال
(38) طرفنه طوغری یصی ایوکك شرق طرفنده غی دیکلو طاشه وارر
اول باولوجه ادلو کویده (39) حلق شمیدیکی حالده کوی یایب اونردقاری یر
ایچرو قالور اندن کنه شمال طرفنه طوغری اول (40) اسکی یولجه قیرجه لو
یورکی حاجو ادلو کافر طرلاسنك شرق طرفنده غی باشنده دیکلو طاشه وارر

222 FATİH DEVRİ ÜZERİNDE TETKİKLER VE VESİKALAR

(41) وبو يوركى حاجو طرلاسى ايچرو قالور اندن كنه اول اسكى يولجه قيرجه لو
الايوكه فجه ادلو كافر (42) طرلاسى ايله اشغو آدى كافرك طرلاسى ارالوغنده
ديكلو طاشه وارر اندن شمال طرفنه طوغرى (43) بويك امرود اغاجنك غربدن
ياندن كچر طوغرى برازجق كچر كيذر داخى انده طرلار اراسنده (44)
اولده ديكلمش طاشلر واردر اكا وارر اندن كنه شمال طرفنه طوغرى قيرجه دن
فلبه به كيذن يولى (45) ارقورى كچر داخى بويك سكوت اغاجنه وارر
اوستنه دن كلن درايه طيائز اندن دره (46) ديك اشاغه سيزدر بكار جوغه
ايتر اندن طوغرى وارر كنه قيرجه صوينه طيائز بوندن بو قيرجه نك (47)
سنورى تمام اولور ديو مفخر الامائل والاماجد ميخال اوغلى مذكور اسمعيل
بك حضورنده (48) اداء شهاده شرعيه قلدبار وشهاده مذكوره لرون يمين
ايله تاكيد ايتدكلرندن صكره بونلرك (49) واولكى شاهدلرك شهادة مذكوره لرى
حيزه قبولده واقع اولوب بو قيرجه نك مجموع حدود (50) وسنور اشو ذكر
اولنان يرلردن ديو حكم اولنوب ايله اولسه بو مکتوب مشاراليه (51) پاشا
حضر تليزنيك اللرينه تمسك ويرلدى كه عند الحاجه عرض اولنه تحرير آ في اواسط
(52) شعبان المعظم من عام خمس وخمسين وثمانماية

(53) شهد بما فيه :

افتخار الامائل الحاجى مصلح الدين بن ينجشى فقيه

والحاجى سليمان بن قاسمجه وحسن فقيه ابن احمد (54) وابن يوسفخان
ومحمد بن قره بوله وعلى فقيه نايب قاضى خاصكوى ومرسل بن سليمان
وسليمان بن على (55) ويوسف الشهير بابن فاتر (؟) ومصطفى بن اسمعيل بك
ومصطفى بن اينبكي واطمجه ابن عبدالله عتيق صورستان
(56) شهد بما فيه دغولس (؟) ابن عبدالله عني عنه شهد بذلك ابراهيم عبدالله

VESİKALAR

223

الكاتب شهد بذلك جو مصطفى بن مراد الكاتب شهد بما فيه الحاجي شاهين ابن عبدالله (57) كاتب الحروف الحاجي محمد الفقير شهد بما فيه صاروخان بن عبدالله عفى عنه

Kenardaki tasdikler :

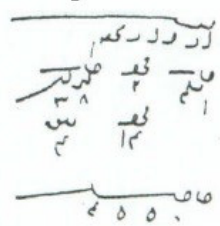
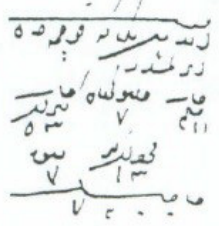
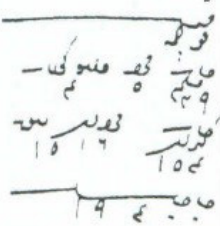
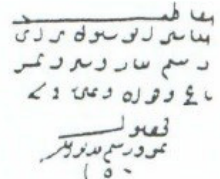
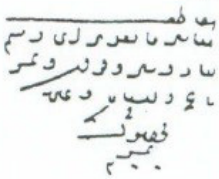
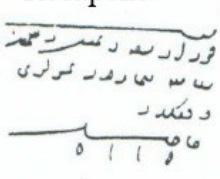
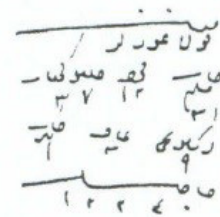
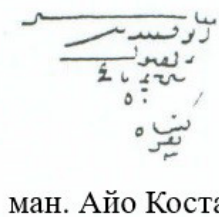
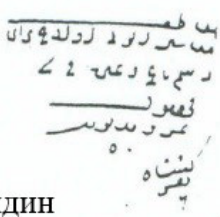
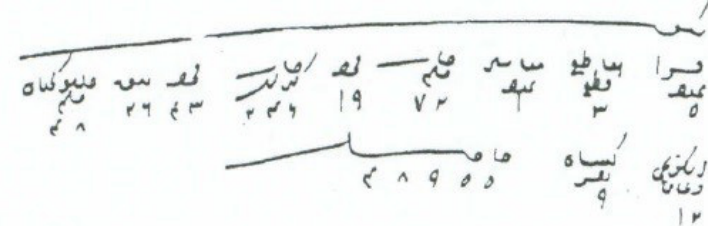
صورة طبق اصلها العالى كتبه عبدالله القاضى بعسكر روم ايلي
(Mühür)

صورة الاصل الرفيع المعتبر نمقه الفقير اليه سبحانه نوح بن احمد
القاضى بعسكر اناطولى عفى عنها
(Mühür)

لما وضح عندى ما فيه وصح بلاثمويه حكمت بصحة ما يحويه حرره
الفقير اسكندر بن قا (؟) غفرلها القاضى ببلدة فيلبه
صح ما فيه عندى وحكمت بصحته وانا اضعف العباد مصطفى بن على
المولى بخاصكوى المحروسة

Приложение 2 - CDA (ex BOA), TD_370

وَقَدْ هَمَمْتُ لِيْلَ صَبْحٍ نَبَاً سَمِعْتُ مَلَكاً يَدْعُوهُ فَاخْبَرْتُ اَنْتَ لَكُنْ لَمَّا بَوَّلْتَهُ
بَنَاتٍ لَيْدَةً وَتَوَلَّى وَرَمَى حَتَّى وَفَّ لَئِيْلُ

Жребичко 	Айдън бей 	Кричим
ман. Апостол 	ман. Банков(о) 	Козарско
Кулагузлу 	ман. Исвети Иврачи 	ман. Айо Костандин
		

Приложение 3

	TD 26 1489	TD 77 1516/18	TD 370 1530	TD 498 1570	TD 494 1570	TD 470 1596	TD 1001 1596	TD 729 1614 ¹
Кричим	+		хм ² – 29 нм ³ – 5 оризари – 4 хх ⁴ – 154 нх ⁵ – 16 вд. ⁶ – 15	хм – 19 хх – 85	-	хм – ²⁶ 6, нм – 4 хх – 128, нх – 41	-	-
Козарско	хм – 4 хх – 13 нх – 7 вд. – 3	хм – 1 хх – 44 нх – 7 вд. – 3	хм – 1 ⁷ хх – 46, нх – 6 вд. – 1	+	хм – 6 хх – 48, нх – 1	+	хм – 6, нм – 1 хх – 42	хм – 1 хх – 30
Жребичко	-	-	хм – 1 нм – 1 хх – 38 нх – 14 вд. – 4	хм – 2, нм – 2 хх – 24, нм – 18	-	хм – 2 хх – 42, нх – 1	-	-
Айдын бей (Испери- хово)	-	-	хм – 11 оризари – 7 хх – 53 нх – 13 вд. – 7	хх – 24	-	хх – 33, нх – 9	-	-
Кулагузлу	-	-	хм – 31 нм – 12 оризари – 37 ешкинджи – 9 ямаци ⁸ – 3 хх – 1	хм – 75, нм – 25 оризари – 87		хм – 86, нм – 7 оризари – 36 хх – 7		
Боиште/ Павличко	хх – 2 ⁹	хх – 3 нх – 7	хх – 10 ¹⁰ хм – 4	-	хх – 6 ¹¹	-	хх – 6	- ¹²
Устина с Павличе	-	хм – 11 ¹³ нм – 2 хх – 40 нх – 6 вд. – 1	хм – 6 хх – 42 вд. – 1	-	хм – 21 нм – 1 хх – 33	-	хм – 20 нм – 11 хх – 27 нх – 5	хх – 42 ¹⁴

1. Тимарска регистрация.
2. Ханета (домакинства) мюсюлмани.
3. Неженени мюсюлмани.
4. Ханета (домакинства) християни.
5. Неженени християни.
6. Вдовишки християнски домакинства.
7. Данните са по MAD 25, f. 269-270 (1525 г.). В TD 370 - без демографски данни; наличен запис: „Раята е на спахийския тимар; десетъците си дава на вакъфа.”
8. Ешкинджийи и ямаци – участници във военни или военнопомощни структури.
9. Домакинствата са на Йован - поп и Йован [син на] Момчил, чиито данъци са част от зеамета на асесбашията Ибрахим. Наличен запис: „за десетъците дават по 25 акчета; десетък от галатон – 50 [акчета], испенче – 50 [акчета]. Всичко: 2 ханета, общ [приход] – 100 [акчета].
10. Данните са по MAD 519 (1525), f. 234.
11. Тук и в следващите 2 регистрации селото е записано само като Павличе-и са’ър (Малко Павличе) и данните са за него, а махала, наречена Боиште, в регистрите от 1570 г. и 1596 г. започва да се описва към с. Тъмраш. 1570 г.: Тъмраш – хм – 9, хх – 35; махала Боиште – хх – 13; 1596 г.: Тъмраш – хм – 20, нм – 3, хх – 32, нх – 13; махала Боиште – хм – 5, нх – 4, хх – 22, нх – 9. През 1614 г. и нататък Тъмраш се описва самостоятелно; топонимът Боиште изчезва.
12. Мезра; без демографски показатели.
13. Данните са общи за Устина и Павличе. Павличе: хм – 9, нм – 2, хх – 20, нх – 4; Устина: хм – 2, хх – 20, нх – 2, вдов. – 1.
14. Данните са само за Устина; топонимът Павличе изчезва.

520

مان. Исвети Иврачи

مان. Исвети Костандин مان. Апостол مان. Банкова

БЕЛЕЖКИ

1. В периода 1453 – 1703 г. от общо 97 велики везири с тюркски произход са 18. След 1703 г. великите везири с нетюркски произход са по-скоро изключения, като промяната на тенденцията е сравнително рязка – до 1805 г. от общо още 61 велики везири 14 са с нетюркски произход.
2. При превода е спазвана логиката на синтактичните конструкции на български, което доста често не позволява спазването на номерираните в печатния текст (по факсимилето) редове.
3. Дайъ Караджа паша – румелийски бейлербей до 1456 г., когато умира при обсадата на Белград.
4. Дн. Куртово Конаре, общ. Стамболийски. Очевидно се има предвид южната граница на землището на селото.
5. Вер. дн. Ново село, общ. Стамболийски.
6. Дн. не съществува. Селото, чийто епоним се споменава по-надолу в текста, се среща в регистрите поне до началото на XVIII в. (съкратен авариз регистър от 1702/3 г. със сигнатура CDA (ex BOA) D.MKF. 27857, f. 6). Демографският му профил през XVI в. е представен таблично (приложение 3).
7. Дн. съставна част на Паталеница, общ. Пазарджик.
8. Дн. Синитово, общ. Пазарджик.
9. Дн. Капитан Димитриево, общ. Пещера.
10. Използваното определение е *хисар*. Между Исперихово и Капитан Димитриево има местност Хисара.
11. Не става достатъчно ясно дали село Айдын бей (дн. Исперихово, общ. Брацигово), за което от 1530 г. е наличен запис „отделило се от Кричим“, вече съществува като селище, или се обособява като такова по-късно. Има вероятност да става дума и за воденица на цитирания като свидетел в документа Айдын бей ибн Искендер.
12. Серес.
13. Дн. Козарско, общ. Брацигово. За Козарско виж по-нататък в текста, както и данните в табличен вид (приложение 3).
14. Дн. Жребичко, общ. Брацигово. Виж данните в табличен вид (приложение 3).
15. Използваното определение е *виран*. За Банково и манастира при Банково виж по-нататък в текста.
16. За селата Боиште с друго име Павличко и Павличе – спада към Устине виж информацията в табличен вид (приложение 3).
17. Дн. Устина, общ. Родопи.
18. Използваният от Гьокбилгин източник за тази година е със сигнатура CDA (ex BOA), TD 370, f. 102. Виж приложение 2.

19. CDA (ex BOA), TD 26, f. 96: „в Кричим: Богдан [син на] Ивладислав“; f. 101: „в Кричим – от арпа и пшеница [домакинствата на описаните данъкоплатци] дават по 3 килета: Михаил – поп, Парашкев [син на] Куделин, Калоян Общо: 3 ханета; всичко [приход]: 186 [акчета]“.
20. През първата половина на 60-те години на XV в. Мехмед II предприема мащабна акция по секуларизацията на поземлените вакъфи (но не на всички), т.е. на ресурса, който те акумулират, пренасочвайки го към тимарската система. Тя е насочена не срещу институцията на вакъфа въобще, а срещу обособените от т. нар. неистински мюлк (т.е. учредено вещно право от страна на централната власт върху узупрукта на земя държавна собственост) вакъфи с цел да ограничи разпространението им и да пренасочи финансовия им потенциал. Акцията несъмнено има и репресивен елемент, свързан с последователните действия на Мехмед II в посока политическа девалвация на анадолските тюркски фамилии, немалка част от които успяват да учредят поземлени вакъфи до средата на XV в., чрез ерозиране и на финансовия им статус. При Баязид II (1481 – 1512) – приемникът на Мехмед II – ошетените от баща му вакъфсахиби са реабилитирани чрез възстановяване вакъфския статут на селища и потвърждаване на правата им върху формираните от тях приходи.
21. CDA (ex BOA) 26, f. 114 – 115. На страница 56 от регистъра има датировъчно вписване – евахър-и ребби-юл ахър (12 – 20. 05. 1490 г.) 895 г. по Хиджра, – което е причината да отнасяме тази регистрация към споменатата и предходната година. Както виждаме обаче, в уводната рубрика на регистрационната матрица на Козарско Ибрахим Челеби е все още кадъаскер, какъвто – имаме възможност да се запознаем по-горе – той е до 1486 г. Кое то означава, че и тук наблюдаваме пример, който илюстрира, че създаването на този вид документи представлява най-вероятно процес и е трудно да бъде релативизиран към точно определена година. Или трябва да предатираме етапите от кариерното развитие на пашата. И друго – тъй като, както имаме възможност да се запознаем, през 1494 г. вакъфът вече е конституиран, то очевидно трябва да приемем, че това става след 1486 г., когато той заема позициите везир и велик везир.
22. Същата форма е приета и от нас (Borisov; 2008: 188 – 197). У Румен Ковачев – *Янко*, с ясна алюзия „Св. Йоан“ (Kovachev; 1999: 164).
23. CDA (ex BOA) ML.VRD.CMH 80, f. 18.
24. Авторът достига до този извод на база описание и разчитане надписа на един епиграфски паметник, който и досега (поне до 2015 г., когато имам възможността да се запозная с него де визу) се намира в двора на манастира – каменна плоча от чешма в доста компрометирано състояние (отчупен горен десен ъгъл и голяма липсваща част от дясната ѝ половина) с надпис, датиран от него от 1592 г., представящ името на ктитора, платил за нейното изработване, както и имената на майсторите, за които е споменато, че са от „богохранимото село Бата[к]“. Това се счита и за първото

споменаване на възникналото в средата на XVI в. като дервентджийско едноименно селище с точно това име, въпреки че в официалната османска регистрационна практика до 1614 г. то е назовавано като *Новасил с др. име Кяфир дереси*.

25. Стр. Димитров е убеден, че манастирът „Айо Костандин“ трябва да се търси около Пещера, а допуска, че манастирът „Апостол“, вероятно по аналогия с Батефу – Батку(н), подкрепена с подсказването на Петър Маринов, както сам авторът посочва, може да бъде идентифициран с манастир „Апостол Петър“, който бил близо до Баткун (Dimitrov, 1986: 46 – 47).

ЛИТЕРАТУРА

- Борисов, Д. (2008). Вакъфската институция в Родопите през XV – XVII в. Пловдив (непубликувана дисертация; текстът е достъпен на <https://uni-plovdiv.academia.edu/DamianBorisov>).
- Димитров, С. (1986). Из ранната история на ислямизацията в северните склонове на Родопите. *Векове*, 3, 43 – 49.
- Захариев, С. (1973). *Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишка каза. Фототипно издание с коментар*. София.
- Иналджък, Х. (2000). *Епохата на султан Мехмед II Завоевателя*. (Изследвания и материали). София.
- Ковачев, Р. (1999). Новопостъпили османотурски описи като извор за селищната система, населението и административното деление на Родопите (втората половина на XV – началото на XVI в.). *Rhodopica*, 1, 149 – 174.
- Христимова, М. (2012). За Константин иконом и неговия „Наръчник на Филипополска епархия. В: *Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив*. Пловдив: 9 – 38.
- Цончев, Д. (1946). Манастири и надписи по северните склонове на Родопите. *Известия на Българския археологически институт*, 15, 219 – 226.
- İnalcık, H. (1954). *Fatih Devri üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1974). *Çandırlı Vezir Aylesi*. Ankara.
- Gökbilgin, M. T. (1952). *XV – XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul.

REFERENCES

- İnalcık, H. (1954). *Fatih Devri üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara.
- İnalcık, H. (2000). *Epohata na sultan Mehmed II Zavoevatelya (Izsledvaniya i material)*. Sofia.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1974). *Çandırlı Vezir Aylesi*. Ankara.

- Gökbilgin, M. T. (1952). *XV – XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*. İstanbul.
- Dimitrov, S. (1986). Iz rannata istoriya na islyamizatziyata v severnite sklonove na Rodopite. *Vekove*, 3, 43 – 49.
- Borisov, D. (2008). *Vakafskata institutsiya v Rodopite prez XV – XVII vek*. Plovdiv (nepublikuvana disertaciya; tekstat e dostapen na <https://uni-plovdiv.academia.edu/DamianBorisov>).
- Tsonchev, D. (1946). Manastiti i nadpisi po severnite sklonove na Rodopite. *Izvestiya na Balgarskiya arheologicheski institut*, 15, 219 – 226.
- Hristemova, M. (2012). Za Konstantin ikonon i negoviya „Narachnik na Filipopolska eparhiya”. In: *Godishnik na Regionalniya istoricheski muzey – Plovdiv*. Plovdiv: 9 – 38.
- Zahariev, St. (1973). *Geografiko-istoriko-statisticheskoto opisanie na Tatar-pazardzhiska kaza. Fototipno izdanie s komentar*. Sofia.
- Kovachev, R. (1999). Novopostapili osmanoturski opisi kato izvor za selishtnata sistema, naselenieto i administrativnoto delenie na Rodopite (vtorata polovina na XV – nachaloto na XVI v.). *Rhodopica*, 1, 149 – 174.

A DOCUMENT FROM XV CENTURY DEFINING KRICHIM BOUNDARIES

Abstract. The text aims to present a translation of a document from September 1451, defining the boundaries of the land of Krichim as mulk of the Grand Vizier Chanderli Khalil Pasha, contextualizing the information in it with the published and commented so far about the region as the economic base of the mulk. waqf, as well as a horizontal structure in which interactions between the settlement and the network of religious infrastructure are visible.

Keywords: Mehmed II; Çandırlı Halil paşa; Krichim, sinurname

✉ **Dr. Damian Borisov, Assist. Prof.**

Researcher ID: ABD-2190-2020

“Lyuben Karavelov” Branch – Kardzhali

University of Plovdiv

26, Belomorski Blvd.

6600 Kardzhali, Bulgaria

E-mail: damian_borisov@abv.bg